

ทุนทางสังคมกับแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิง
สร้างสรรค์: กรณีศึกษาชาวไทยพวน อ.ปากพลี จ.นครนายก

Social Capital Potentiality for Creative Community Based Tourism:

The Study of Tai Puan Community, Pak Plee District,

Nakorn Nayok Province

สุภาพรณ ประสงค์ทัน*

Supapron Prasongthan

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทุนทางสังคมในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ ของชาวไทยพวน อ.ปากพลี และเพื่อนำเสนอกลยุทธ์ส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพโดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ การสำรวจภาคสนาม การสนทนากลุ่ม การสังเกต ผลการวิจัยพบว่าชาวไทยพวน อ.ปากพลีมีทุนทางสังคมที่เด่นชัดคือทุนทางภูมิปัญญาและทุนทางวัฒนธรรม ประกอบกับความเป็นมิตรไมตรีช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันส่งผลให้ชาวไทยพวน อ.ปากพลีมีทุนมนุษย์ที่เข้มแข็ง ข้อเสนอแนะคือให้ชุมชนส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์โดยมุ่งเน้นไปที่กลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยและกลุ่มนักท่องเที่ยวต่างประเทศแบบพักค้าง โดยใช้กลยุทธ์สร้างความแตกต่างผสานการเรียนรู้

คำสำคัญ: ทุนทางสังคม การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ ไทยพวน อ.ปากพลี

Abstract

The objectives of this study were (1) To analyze social capital potentiality for Creative Community Based Tourism in Tai Phuan community, Pak Plee District (2) To propose Creative Community Based Tourism strategy for Tai Phuan community. Interview, field survey, group discussion and observation were employed for data collection and analysis. The research findings reveal that the outstanding social capital components of Tai Phuan community are human capital and intellectual, and cultural capital. People in the community are well cooperated with each other, as they have lived together for a long time.

---

* อาจารย์ประจำภาควิชาศิลปาชีพ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 50 ถนนงามวงศ์วาน
เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

Moreover, they have unique culture and tradition which could develop to creative tourism product. It is recommended that community could be developed Creative Community Based Tourism focusing on domestic tourism as focal target.

Keywords: Creative Community Based Tourism, Tai Phuan Community, Social Capital

บทนำ

ปัจจุบันในประเทศไทยมีสื่อมากมายไม่ว่าจะเป็นสื่อโทรทัศน์ หรือสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทต่างๆ ที่เปิดโลกทัศน์และชี้นำการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวเฉพาะทางที่ปรับเปลี่ยนไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ (Creative Community Based Tourism: C-CBT) เป็นหนึ่งในการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อเป็นอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตอันดีงาม อีกทั้งยังเป็นกระบวนการพัฒนาชุมชนโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญเพื่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เกิดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านและผู้มาเยือนอันนำมาซึ่งการเติบโตอย่างยั่งยืน การที่จะนำไปสู่การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ได้นั้น พื้นที่ดังกล่าวต้องมีองค์ประกอบทางด้านทุนทางสังคม คำว่าทุนทางสังคม (Social Capital) มีนักวิชาการทั้งต่างประเทศและในประเทศไทย ได้ให้ความหมายที่มีทั้งสอดคล้องและแตกต่างกันหลากหลายมากมาย ในงานวิจัยชิ้นนี้เพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยสรุปแนวคิดของนักวิชาการชาวไทยและนำเสนอความหมายของคำว่าทุนทางสังคมคือการรวมกลุ่มเครือข่ายความร่วมมือของคนในสังคมเพื่อสร้างผลประโยชน์ต่อส่วนรวม อันก่อให้เกิดพลังทางสังคม และเสริมสร้างความเข้มแข็ง การแข่งขัน เอื้ออาทรให้แก่กันในสังคม องค์ประกอบของทุนทางสังคมผู้วิจัยได้แบ่งตามสำนักพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต (สำนักพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต. 2546: 1-2) ดังนี้

1. ทุนมนุษย์ ที่มีคุณภาพ มีความรู้ สติปัญญาและทักษะ มีคุณธรรม มีวินัย และความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน และทำประโยชน์ต่อส่วนรวม
2. ทุนที่เป็นสถาบัน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา ศาสนา การเมือง รวมทั้งองค์กรที่ตั้งขึ้นมา เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน สมาคมวิชาชีพ ฯลฯ
3. ทุนทางปัญญาและวัฒนธรรม ครอบคลุมถึงระบบคุณค่า เช่น คุณธรรม วินัย จิตสำนึก สาธารณะ วัฒนธรรมไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ

สำหรับชาวไทยพวนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพมาจากแคว้นเชียงขวางหรือบริเวณที่ราบสูงในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นกลุ่มที่มีขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต และภาษาที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่ชาวไทยพวนได้

อพยพตั้งรกรากมาไม่ต่ำกว่า 200 ปี ชาวพวนมีนิสัยรักความสงบ มีความโอบอ้อมอารี เป็นชาวพุทธที่ยึดมั่นในศาสนา รักอิสระ มีความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ มีความผูกพันในระบบเครือญาติ เผ่าพันธุ์ เคารพผู้อาวุโส เป็นชาติพันธุ์ที่มีการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมและมีเอกลักษณ์ของตนเองมาช้านาน ไม่ว่าจะเป็น คำสอน นิทาน วรรณคดี ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ศิลปกรรม และภูมิปัญญาต่างๆ จึงถือได้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีทุนทางสังคมที่ควรไว้แก่การฟื้นฟู อนุรักษ์ต่อไป บทความทางวิชาการชิ้นนี้มุ่งศึกษาการบูรณาการทุนทางสังคมกับแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ของชาวไทยพวนในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการนำความคิดเชิงสร้างสรรค์ผสมผสานกิจกรรมการท่องเที่ยว หรือ การเรียนทำอาหารพวงแฉ่งเพื่อสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวิถีชีวิต วัฒนธรรม และเป็นการสร้างประสบการณ์ที่น่าประทับใจแก่ผู้มาเยือน

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาการนำกระบวนการทัศนของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เข้ามาเป็นทางเลือกใหม่ทางการท่องเที่ยว ทั้งนี้ทั้งนั้นนิยามของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้ถูกกำหนดโดยนักวิชาการหลายคน Crispin Raymond และ Greg Richards เป็นผู้ริเริ่มแนวคิดดังกล่าวและนิยามการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ว่าหมายถึง การท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้ผู้เดินทางมาเยือนได้พัฒนาศักยภาพการสร้างสรรค์ของตน ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์จริงที่เป็นไปตามลักษณะเฉพาะของพื้นที่เป้าหมายที่ได้ท่องเที่ยว (สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ. 2554: 37) กิจกรรมมีหลากหลายไม่ว่าจะเป็นการทดลองทำอาหาร การทดลองทำศิลปหัตถกรรม การทดลองใช้ชีวิตตามแบบอย่างผู้คนในชุมชน เพื่อให้เข้าใจถึงวัฒนธรรมอันมีเอกลักษณ์ของผู้คนและสถานที่นั้นๆ ผ่านประสบการณ์ตรง นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานและนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศอีกหลายท่านได้นิยามคำว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ สำหรับทัศนะผู้เขียนเห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นการท่องเที่ยวซึ่งนำทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของพื้นที่นั้นๆ มาต่อยอดและสร้างมูลค่าเพื่อสร้างสรรค์ประสบการณ์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้แก่นักท่องเที่ยวผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นทิศทางใหม่ของการท่องเที่ยวของโลกปัจจุบันที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างวัฒนธรรมและเชื่อว่าจะช่วยให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือของการทำความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของความหลากหลายในวัฒนธรรม ซึ่งนอกจากจะเป็นการเสริมแรงให้กับการตระหนักรู้ในคุณค่าของชุมชนของตนเองแล้ว ขณะเดียวกันก็เป็นการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพของการสร้างสรรค์ให้กับนักท่องเที่ยวเพื่อนำประสบการณ์ที่ได้จากการท่องเที่ยวไปใช้ในวิถีชีวิตของตนเอง

2. การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism: CBT) เป็นการท่องเที่ยวที่เกิดจากกระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ซึ่งผลักดันให้เกิดกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการสร้างระบบและกลไกให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว พื้นฟูศิลปวัฒนธรรม อนุรักษ์เอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของท้องถิ่นตนเองไว้ โดยมีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม สำหรับความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้มีนักวิชาการและนักปฏิบัติจากหลากหลายแหล่งได้นิยามไว้ดังเช่น การท่องเที่ยวคำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของ มีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน (พจนานุกรม, 2540: 14) สลินธุ์ สโรบล และคณะ (2547) ได้ให้ความหมายเชิงปฏิบัติการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า หมายถึง "ทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามำกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆไม่ว่า ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นตัวทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถและบทบาทที่สำคัญในการดำเนินงานตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปบทเรียน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ" โดยองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีทั้งหมด 4 ด้านคือ ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม, องค์กรชุมชน, การจัดการ และการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ชุมชนจำเป็นต้องบริหารจัดการทั้ง 4 องค์ประกอบให้เกิดความสมดุล เนื่องจากในแต่ละชุมชนจะมีเอกลักษณ์ ความโดดเด่น และ อัตลักษณ์ที่แตกต่างกันออกไป

3. การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ (Creative Community Based Tourism: C-CBT) เป็นการผสมผสานระหว่างการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นการต่อยอดผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว เพิ่มคุณค่า หาความแตกต่างอย่างสร้างสรรค์ และแบ่งปันชุมชน โดยยึดหลักการกระจายอำนาจและมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง การท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์เป็นการสร้างระบบและกลไกให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว พื้นฟูศิลปวัฒนธรรม อนุรักษ์เอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของท้องถิ่นตนเองไว้ โดยมีการแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ทั้งยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ซึ่งกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวเข้าไปมีส่วนร่วม (Active participation) ต้องมีความสร้างสรรค์มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างมีเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชนโดยเป็นการสร้างประสบการณ์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างวัฒนธรรม อันเสริมสร้างผลลัพธ์เชิงบวกให้แก่ทั้งสองฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นจิตสำนึกอนุรักษ์ ความประทับใจในประสบการณ์ การกระจายรายได้

อย่างเป็นธรรมชาติ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรียนรู้ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังช่วยสร้างสมดุลให้แก่ชุมชนทั้ง 3 ด้าน อันได้แก่ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสิ่งแวดล้อม

ระเบียบวิธีวิจัย

1. **พื้นที่ศึกษา** พื้นที่ศึกษาในงานวิจัยชิ้นนี้ศึกษากลุ่มชาวไทยพวนในอำเภอปากพลี ซึ่งเป็นอำเภอหนึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดนครนายก อำเภอปากพลีประกอบไปด้วย 7 ตำบล และมีประชากรหลากหลายชาติพันธุ์ไม่ว่าจะเป็นคนไทยเชื้อสายลาวทางภาคอีสาน คนไทยเชื้อสายพวน และคนไทยเชื้อสายจีน ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาในพื้นที่ที่มีการอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นของชาวไทยเชื้อสายพวนและมีการรวมกลุ่มกันในการร่วมกันอนุรักษ์วัฒนธรรมอันดีงาม งานชิ้นนี้ได้มุ่งเน้นไปที่ตำบลเกาะหวาย และ 4 ชุมชนหลักอันได้แก่ ชุมชนบ้านเกาะหวาย ชุมชนบ้านใหม่ ชุมชนบ้านวัดฝั่งคลอง และชุมชนวัดท่าแดง โดยทั้ง 4 ชุมชนเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งและมีการประสานงานเครือข่ายกันอย่างเป็นรูปธรรม

2. **ระเบียบวิธีวิจัย** งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้กระบวนการหาความรู้แบบองค์รวม (Holistic) โดยการรวบรวมข้อมูลความรู้ และวิเคราะห์ข้อมูลตามระเบียบวิธีวิทยา (Methodology) ซึ่งเป็นการหาปรากฏการณ์เป็นการหาหลักฐานมายืนยัน มุ่งเน้นหลักการรังสรรค์วิทยา (Constructionism) ในการวิเคราะห์เพื่อตีความหมาย ปรากฏการณ์ สัญลักษณ์ พฤติกรรม โดยอ้างอิงจากข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน การสำรวจพื้นที่ภาคสนาม การจดบันทึกการประชุม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมจากการเข้าร่วมการทดลองจัดการท่องเที่ยว โครงการการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยพวน และแหล่งข้อมูลทุติยภูมิจากรายงานการวิจัย หนังสือ ตำราทางวิชาการ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลและอภิปรายผล

จากการวิเคราะห์ข้อมูลและจากการตีความหมายทางปรากฏการณ์ สัญลักษณ์ และพฤติกรรม สรุปได้ว่าชาวไทยพวน อ.ปากพลี เป็นกลุ่มที่มีเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์และมีทุนทางสังคมที่น่าสนใจ อีกทั้งมีระบบการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์องค์ประกอบของทุนทางสังคมแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มตามการแบ่งประเภททุนทางสังคมของสำนักพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต ดังต่อไปนี้

1. **ทุนมนุษย์** โดยพื้นฐานแล้วชาวพวนมีนิสัยรักความสงบ มีความโอบอ้อมอารี เป็นชาวพุทธที่ยึดมั่นในศาสนา รักอิสระ มีความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ มีความผูกพันในระบบเครือญาติ มีทัศนคติในเชิงบวก จากการสังเกตในการลงสนามเก็บข้อมูลเห็นได้ว่าชาวไทยพวนปากพลีมี

ความเป็นมิตรไมตรีสูงมักจะเข้ามากล่าวทักทายและพูดคุยในเรื่องต่างๆ มีการช่วยเหลืออุปถัมภ์กันระหว่างคนในชุมชน อีกทั้งยังมีผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญาซึ่งเป็นบุคคลที่มีองค์ความรู้ความสามารถ ทักษะหลากหลาย ดังเช่น แม่บัวลอย ซึ่งเป็นครูภูมิปัญญาทางด้านลำพวน นายสุนันท์ จันทา ช่างฝีมือทอผ้าไทยพวน เป็นต้น โดยในพื้นที่อำเภอปากพลีได้มีการรวบรวมรายชื่อครูภูมิปัญญาทางด้านต่างๆของชาวไทยพวนไว้ถึง 22 ท่าน (ลออ หอมทวี, ไทยพวนถิ่นเก่า: 33-35)

2. ทูนสถาบัน คือ การรวมตัวของกลุ่มคนเป็นองค์กรที่มีศรัทธา ความเชื่อมั่น และมีจิตสำนึกร่วมกัน มุ่งมั่นในสิ่งเดียวกันเพื่อพัฒนาสังคม ชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นการรวมกลุ่มและสถาบันทางสังคม เป็นเครือข่ายที่มีพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนความเป็นกลุ่มก้อน ทำให้มีศักยภาพและพลังช่วยเหลือกันหรือร่วมกันทำประโยชน์เพื่อชุมชน โดยไทยพวนปากพลีมีคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อประสานงานกับคณะกรรมการส่วนกลาง อีกทั้งยังมีการกำหนดกฎและกติกาในการจัดการการท่องเที่ยวร่วมกันเช่น ข้อตกลงเกี่ยวกับเรื่องการจัดการที่พักโฮมสเตย์ โดยได้มีการปรับปรุงบ้านพักและความสะอาดภายในชุมชนเพื่อได้ตามมาตรฐานที่คณะกรรมการชุมชนได้ร่วมกันกำหนด และเปิดรับรองนักท่องเที่ยวภายใต้กระบวนการบริหารจัดการอย่างเป็นธรรม นอกจากนี้แล้วชาวบ้านยังร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยว จัดรูปแบบการท่องเที่ยว จัดโครงสร้างหน้าที่ของผู้ดำเนินงานหลัก ผู้ดำเนินงานรองในชุมชน เช่นกลุ่มแม่บ้านท้องถิ่น กลุ่มทอผ้า กลุ่มเยาวชนท้องถิ่น กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นต้น

โดยชุมชนได้นำหลัก “บวร” มาปรับใช้ กล่าวคือ “บ้าน” คือ ชุมชนที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มก้อนเกิดความเชื่อ และมีวัฒนธรรมร่วมกัน โดยมีกลุ่มคนที่เห็นคุณค่าไม่ลืมหูลืมตาแห่งบวรบุรุษของตนและมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง จึงมีการรวมตัวกันเพื่อร่วมอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชาวไทยพวน โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาและอนุรักษ์ โดยได้มีการจัดเก็บภูมิปัญญาท้องถิ่นจากปราชญ์ท้องถิ่น เช่น การสืบสานการทอผ้าแบบกี่ทอมือของชาวไทยพวน, การสืบสานการร้องรำพวน และลำตัด เป็นต้น

“วัด” เป็นจุดศูนย์กลางให้แก่ชุมชนที่มีความเชื่อเดียวกัน ดังเช่นชาวไทยพวนทั้ง 4 ชุมชนมีจุดยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นวัดทั้ง 4 อันได้แก่ วัดฝั่งคลอง วัดท่าแดง วัดปทุมวงษาวาส และ วัดเกาะหวาย ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความสามัคคีให้แก่คนในชุมชน โดยมีวัดฝั่งคลองเป็นศูนย์กลางในการจัดสถานที่ประชุมประจำเดือนของคณะกรรมการชุมชนไทยพวน เพื่อปรึกษาหารือ เสนอข้อคิดเห็น แลกเปลี่ยนเรียนรู้มุมมองทางด้านการท่องเที่ยว กระบวนการจัดการ และแนวทางในการพัฒนาชุมชน

“ราชการ” ส่วนราชการเข้ามาสนับสนุนช่วยเหลือ เป็นพี่เลี้ยง ให้คำแนะนำแก่ชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ส่งเสริมการสร้างรายได้และเกิดการกระจายรายได้ได้อย่างเป็นธรรม โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อีกทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครนายก ในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทยพวนและเพิ่มส่วนจัดแสดง

นิทรรศการมีชีวิต จากคำกล่าวเปิดงานของนายวิชัย ตั้งคำเจริญ นายอำเภอปากพลี ซึ่งกล่าวไว้ในวันที่ 30 ตุลาคม 2550 ในโครงการการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยพวนเพื่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้เน้นย้ำถึงนโยบายระดับจังหวัดในการมุ่งสู่การเป็นจังหวัดอัจฉริยะ (Smart Province) และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยได้กำหนดพื้นที่เป้าหมายมาที่กลุ่มไทยพวน อำเภอปากพลี

ด้วยระบบที่กล่าวมาในข้างต้นจะเห็นได้ว่าชุมชนไทยพวนมีการร่วมมือกันบูรณาการการทำงานแบบมีส่วนร่วมระหว่าง 3 สถาบันหลัก อันส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งกลมเกลียวในชุมชนและเหนือสิ่งอื่นใดทำให้ชุมชนรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของร่วมกัน และเกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมและประเพณีของตน

3. ทฤษฎีปัญญาและวัฒนธรรม คือ การนำเอาองค์ความรู้จากตัวบุคคล ชุมชน ภูมิปัญญา ปราชญ์ท้องถิ่น จนเกิดกระบวนการนำไปพัฒนาเป็นจารีต ประเพณี วัฒนธรรม นำไปสู่การใช้ประโยชน์และความภาคภูมิใจในความเป็นตัวตนของตนเองทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรม จากการศึกษาพบได้ว่าชาวไทยพวนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีทฤษฎีปัญญาและทุนวัฒนธรรมที่สูงมาก อันจะเห็นได้จากความโดดเด่นของวิถีชีวิตประเพณีดังต่อไปนี้

3.1 การทอผ้าพื้นบ้านของชาวไทยพวน ถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมอันเกิดมาจากภูมิปัญญา ความสามารถ ความคิดสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยจะทอเป็นผ้า 2 ประเภทคือ ผ้าพื้น และผ้าทอลาย ใช้กระบวนการย้อมผ้าโดยการมัดเส้นด้ายเพื่อย้อมส่วนที่ต้องการหรือการมัดหมี่ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ลายทอผ้าโบราณชาวไทยพวนปากพลีได้รวมตัวเป็นกลุ่มทอผ้าและสืบสานวิธีการทอผ้า “ลายพญานาค” เพื่อส่งต่อให้คนรุ่นหลังต่อไป นอกจากการทอผ้าลายโบราณและลายผ้าขาวม้าแล้ว ชาวไทยพวนปากพลีมีการต่อยอดทางความคิดโดยการพัฒนารูปแบบและลวดลายผ้าทอให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน และร่วมกันพัฒนาออกแบบลายผ้าใหม่เรียกว่า “ลายดอกสุพรรณนิการ์” ซึ่งเป็นดอกไม้ประจำจังหวัดนครนายก

3.2 ลำพวนและลำตัดพวน เป็นศิลปะและวรรณคดีพื้นบ้านที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษของชาวพวน โดยเรียกคนลำว่า หมอลำพวน ผู้ลำคิดคำร้องขึ้นเองเป็นการแสดงความสามารถทางภาษาและเป็นการแสดงศิลปะการขับร้อง ทำนองขับขาน ใช้เสียงแคนเป็นดนตรีเพลงประกอบการแสดง เนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับการถากถำทักท้วง ขำขัน ถากถำครวญ คำกลอนที่ใช้ลำนั้นมิทั้งคำที่นึกคิดขึ้นเดิมนั้น และคำที่เข้ของเก่า เป็นการแสดงพื้นบ้านของชาวไทยพวนในงานเทศกาลรื่นเริงต่างๆ ส่วนลำตัดพวนคือการนำเอาเพลงพื้นบ้านหลายชนิดมาตัดรวมเข้าเป็นบทเพลง เพื่อการแสดงลำตัด โดยมีลักษณะของเพลงและทำนองเพลงที่นำมาให้ลูกคู่รับมีจังหวะและทำนองที่สนุกสนาน

3.3 รำโทน เป็นการละเล่นพื้นบ้านเพื่อความสนุกสนานและเพื่อพบปะเกี่ยวพาราสิทธิ์ระหว่างหนุ่มสาวใช้ "โทน" เป็นเครื่องดนตรี ดีให้จังหวะ "ปะ โทน ปะ โทน ปะ โทน โทน" หรือ "ปะ โทน โทน ปะ โทน โทน" โดยทั่วไปแล้วจะมีเนื้อร้องค่อนข้างสั้น เวลาร้องมักร้องซ้ำ สอง สาม หรือ สี่เที่ยว จึง

ทำให้จำเนื้อร้องได้ง่าย การรำไม่มีท่ารำแน่นอนตายตัว มักเป็นการใส่ท่าตามเนื้อร้องใครต้องการรำคู่กับใครก็เปลี่ยนคู่รำกันตามใจ

3.4 การสู่ขวัญแบบพวน เป็นการเรียกขวัญเพื่อเป็นสิริมงคลให้แก่ผู้ที่รับการสู่ขวัญ ขวัญคือจิตวิญญาณของบุคคลซึ่งมักจะถือว่าร่างกายกับจิตใจหรือขวัญจะอยู่รวมกัน แต่เมื่อมีเหตุการณ์น่าตกใจเกิดขึ้นขวัญมักจะออกจากร่าง จึงมีการสู่ขวัญเพื่อเรียกขวัญกลับคืนมา การสู่ขวัญแบ่งออกเป็นหลายประเภทเช่น สู่ขวัญให้เด็กเกิดใหม่ สู่ขวัญให้นาคผู้จะบวช สู่ขวัญแต่งงานให้คู่บ่าวสาว สู่ขวัญนา สู่ขวัญข้าว เป็นต้น เครื่องสู่ขวัญจะมีพานบายศรีแยกลักษณะตามประเภทของการสู่ขวัญ

3.5 ประเพณีฮีต 12 คอง 14 โดยคำว่าฮีต มาจากคำว่าจารีตประเพณี หรือสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันเป็นระยะเวลายาวนาน ส่วนคำว่า ฮีต 12¹ หมายถึงเดือนทั้ง 12 ดังนั้นความหมายโดยรวมจึงหมายถึง งานบุญประเพณีในแต่ละเดือนซึ่งยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ตอบแทนบุญคุณธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยดูแลบันดาลให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี โดยในแต่ละเดือนจะมีงานบุญที่แตกต่างกัน ส่วนคำว่า คอง 14² หมายถึงข้อกำหนดหรือข้อควรปฏิบัติ 14 ข้อของพุทธศาสนิกชน ซึ่งชาวไทยพวนยึดถือสืบต่อกันมา

ข้อเสนอแนะแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์

จากการศึกษาเห็นได้ว่าชุมชนไทยพวนมีทุนทางสังคมที่มีศักยภาพในการต่อยอดทางการท่องเที่ยว สามารถนำมาพัฒนาสร้างมูลค่าเพิ่มต่อไปได้ โดยการดึงเอาจุดเด่นที่มีอยู่ของชุมชนมาพัฒนาต่อยอดอย่างสร้างสรรค์ เพื่อตอบโจทย์ความต้องการของผู้มาเยือนและชุมชน กลยุทธ์สร้างความแตกต่างผสานการเรียนรู้สามารถนำมาประยุกต์ใช้สำหรับกลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่มคือ

¹ เดือนเจียง บุญเข้ากรรม, เดือนยี่ บุญคูณลาน, เดือนสาม บุญข้าวจี, เดือนสี่ บุญพระเวส, เดือนห้า บุญสงกรานต์ เดือนหก บุญบั้งไฟ, เดือนเจ็ด บุญซำฮะ, เดือนแปด บุญเข้าพรรษา, เดือนเก้า บุญห่อข้าวประดับดิน, เดือนสิบ บุญข้าวสาก, เดือนสิบเอ็ดบุญออกพรรษา, เดือนสิบสอง บุญกฐิน

² คองที่ 1 เมื่อผลไม้นิมนต์ ข้าวโนนาเป็นผลเป็นรวงแล้ว ไม่ควรกินก่อน ควรให้ผู้มีศีลกินก่อน, คองที่ 2 อย่าโลก อย่ากล่าวคำกล้าคำแข็งต่อกัน, คองที่ 3 มีวัดให้มีกำแพงล้อม มีบ้านให้มีรั้วและปลูกหอไหว้ทั้งสี่ทิศ และมีที่ให้ล้างเท้า, คองที่ 4 ขึ้นบ้านให้ล้างเท้า, คองที่ 5 เมื่อถึงยามวันพระให้ขอสมาก่อนเส้า แมคไฟ แมบันได และประตู, คองที่ 6 ก่อนจะเข้านอนให้ล้างเท้าเสียก่อน, คองที่ 7 เมื่อถึงวันศีล วันพระให้เอาดอกไม้ขอสมาคั้ว เอาดอกไม้ไปประเคนพระสังฆเจ้า, คองที่ 8 เมื่อถึงวันพระเต็มเดือนให้นิมนต์พระสงฆ์เจ้ามาสวดมนต์ที่บ้าน ให้ทาน รักษาศีล และฟังพระธรรมเทศนา, คองที่ 9 เมื่อใส่บาตรพระไม่ให้ใส่รองเท้าถืออาวุธและเอาผ้าคลุมหัว, คองที่ 10 เมื่อเห็นพระสงฆ์ผ่านมาให้ยกมือไหว้เสียก่อนแล้วค่อยพูดจา, คองที่ 11 เมื่อพระภิกษุเข้า ปริวาสกรรมชำระเบ้องต้นนั้นมิชันทดอกไม้ รูปเทียน และเครื่องอัฐฐะบริวารไปถวายท่าน, คองที่ 12 อย่าเหยียบเงาพระภิกษุ ผู้มีศีลบริสุทธิ์, คองที่ 13 อย่าเอาอาหารเหลือกินไปทานให้พระภิกษุสงฆ์ สามเณร และอย่าเอาให้ด้วงกิน, คองที่ 14 อย่าเสพกามคุณในวันศีล วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันมหาสงกรานต์ และวันเกิด

1. กลุ่มเป้าหมายหลัก คือ นักท่องเที่ยวภายในประเทศ จากฐานนักท่องเที่ยวเดิมที่มีอยู่ พบว่า จะเป็นกลุ่มนักเรียนนักศึกษาซึ่งมาเป็นหมู่คณะเพื่อศึกษาเรียนรู้เชิงประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ และ วัฒนธรรมของชาวไทยพวน และบางส่วนเป็นนักท่องเที่ยวเดินทางท่องเที่ยวเอง ดังนั้นจึงควรมีการ ผนวกกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ให้เกิดความผูกพันระหว่างเจ้าบ้านและผู้มาเยือน และเพื่อให้เกิด ประสบการณ์การมีส่วนร่วม โดยเน้นไปที่นักท่องเที่ยวพักค้างคืน (Homestay) โดยพัฒนากิจกรรม ท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ต่อยอดกิจกรรมจากกิจกรรมเดิมที่มีอยู่ โดยคัดเลือกกิจกรรมที่มีจุดแข็งและ เหมาะสมกับกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการบายศรีสู่ขวัญที่มีอยู่ในโปรแกรมการ ท่องเที่ยวเดิม โดยต่อยอดให้นักท่องเที่ยวได้ลงมือเรียนรู้การทำพานบายศรีด้วยตนเอง โดยมีชาวบ้าน เป็นผู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ในช่วงระหว่างการจัดทำสามารถสอดแทรกเกร็ดความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชาวไทยพวน นอกจากนี้ในกิจกรรมอาหารพาแลง ควรส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวร่วมลงมือ ปรุงอาหารพื้นบ้านไทยพวนกับชาวบ้านเพื่อใช้ในกิจกรรมทานอาหารพาแลงในช่วงเย็น จากกิจกรรม ดังกล่าวจะช่วยให้นักท่องเที่ยวเรียนรู้วิถีชีวิต ความเป็นอยู่พื้นบ้านของชาวไทยพวนได้ ชุมชนควรมีการ จัดอบรมเทคนิคการเป็นเจ้าบ้านที่ดีสำหรับกลุ่มเจ้าบ้านในการต้อนรับนักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความ ประทับใจและสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชาวไทย พวนอย่างถูกต้องและน่าสนใจ

ในด้านช่องทางการจัดจำหน่าย ควรมีการประสานงานร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการ และ กระทรวงวัฒนธรรม เพื่อเป็นการเปิดตัวแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ให้แก่โรงเรียนและหน่วยงานที่สนใจ ทั่วประเทศ ได้เข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เรียนรู้วิถีชีวิตไทยพวน

2. กลุ่มเป้าหมายรอง คือ นักท่องเที่ยวต่างประเทศ จากการศึกษาพฤติกรรมนักท่องเที่ยว ตะวันตกจะพบได้ว่าเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ชอบเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบไทยแท้ดั้งเดิม ดังนั้นจึง เป็นกลุ่มที่มีความน่าสนใจ โดยมุ่งเป้าไปที่การท่องเที่ยวแบบพักค้างคืน (Homestay) เพื่อให้เกิดการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม และเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง โดยพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยว เชิงสร้างสรรค์ โดยต่อยอดกิจกรรมจากกิจกรรมเดิมที่มีอยู่โดยคัดเลือกกิจกรรมที่มีจุดแข็งและ เหมาะสมกับกลุ่มนักท่องเที่ยวต่างประเทศ และมีการจัดอบรมนักท่องเที่ยวก่อนการลงมือปฏิบัติ จริง โดยมีกิจกรรมสร้างสรรค์ให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วม กิจกรรมที่ 1 กิจกรรมการทอผ้าที่กระตุก โดยให้ นักท่องเที่ยวได้ลงมือทอผ้าด้วยตัวเอง โดยชุมชนร่วมกันพัฒนาต้นแบบผ้าซึ่งมีขนาดไม่ใหญ่มาก เช่น ผ้าพันคอ ผ้ารองจาน ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถร่วมเรียนรู้ ลงมือปฏิบัติ และนำกลับไปเพื่อเป็นความทรง จำที่ดี ภายผ้าที่เลือกใช้อาจจะเป็นการพัฒนาต่อจากลายเดิม คือ ลายดอกสุพรรณิการ์ และกิจกรรมที่ 2 กิจกรรมการเรียนรู้การทำอาหารไทยพวน เพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดความเข้าใจในวิถีชีวิตไทยพวน โดย มีการลงมือปฏิบัติการทำปลาร้าปลาตุ๋น และการสอนทำอาหารไทยพวนประเภทต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น อาหารคาว อาหารหวาน

นอกจากนั้นชุมชนควรมีการจัดอบรมเทคนิคการเป็นเจ้าบ้านที่ดีเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวต่างชาติเพื่อให้สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยพวน วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชาวไทยพวน โดยมีการฝึกภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยวให้นักสื่อความหมายท้องถิ่น และมัคคุเทศก์น้อย อีกทั้งควรมีการประสานงานร่วมกับกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และททท. ในการร่วมกันประชาสัมพันธ์และเปิดตัวแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ให้แก่ชาวต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็นการจัดกิจกรรม Roadshow การจัดโปรโมตทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น โดยจัดทำโบรชัวร์และแผ่นพับบรรยายข้อมูลเกี่ยวกับไทยพวนโดยเริ่มจากภาษาอังกฤษ จัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ทาง Internet Facebook WebBlog เพื่อขยายช่องทางการสื่อสารให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศ

บทสรุป

ชาวไทยพวนนับได้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีทุนทางสังคมสูงมีการรวมกลุ่มเครือข่ายความร่วมมือในชุมชนที่มีความเข้มแข็ง มีการแบ่งปันเอื้ออาทรให้แก่กัน อีกทั้งยังมีเอกลักษณ์ทางด้านประเพณี วัฒนธรรม และมีวิถีชีวิตที่บ่งบอกความเป็นมาของบรรพชน ถึงแม้ว่าในปัจจุบันความเจริญได้รุกคืบเข้ามาทำให้ความเชื่อและบางสิ่งเลือนหายไป แต่องค์ความรู้ภูมิปัญญาเฉพาะท้องถิ่นยังคงอยู่และเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไทยพวนที่รับรู้กัน จะเห็นได้ว่าจากการที่ชุมชนไทยพวนมีต้นทุนทางด้านทุนทางสังคมสูงส่งผลให้เกิดผลลัพธ์เชิงบวกต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ไม่ว่าจะเป็นการประยุกต์กิจกรรมเชิงสร้างสรรค์กับวิถีชีวิตไทยพวน และในขณะเดียวกันการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ได้เป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดความความสัมพันธ์ที่กลมเกลียวแน่นแฟ้นของคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมจัดการด้านการท่องเที่ยว และท้ายที่สุดทำให้เกิดการสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตพื้นบ้าน เกิดจิตสำนึกภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่น การฟื้นฟู อนุรักษ์ รักษา และสร้างสมดุลให้แก่ชุมชนทั้ง 3 ด้าน อันได้แก่ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสิ่งแวดล้อม

เอกสารอ้างอิง

คมลักษณ์ ไชยยะ. (2551). **ปลาร้า/ปลาแดะ: นิเวศภูมิปัญญาของชาวพวน จังหวัดนครนายก.**

สืบค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2556 จาก

<http://www.teacher.aru.ac.th/komluck/images/.../puean%20Identity1.doc>

เทพนม เมืองแมน และสวิง สุวรรณ. (2540). **พฤติกรรมองค์การ.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

พจนา สอนศรี. (2546). **คู่มือการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน.** กรุงเทพฯ: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.

ลออ หอมทวี. (มปป). เอกสารประกอบการอบรมชุดหลักสูตรท้องถิ่น “ไทยพวนปากพลี
วิถีวัฒนธรรม” เรื่อง ไทยพวนถิ่นเก่า. เอกสารประกอบการอบรม.

สินธุ์ สโรบล และคณะ. (2547, กันยายน-ตุลาคม). การจัดการการท่องเที่ยวชุมชน. **ประชาคมวิจัย**.
57: 15-21.

สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ. (2554). **โครงการต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative
Tourism Model)**. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เสนอต่อองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษ
เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน).

สำนักพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต. (2546). **ทุนทางสังคม (Social Capital)**. สืบค้นเมื่อ 15
พฤศจิกายน 2555 จาก

http://pattanathai.nesdb.go.th/Knowledge_pdf/social_capital.pdf

Cohen, J.M., & Uphoff, N.T. (1977). Participation's Place in Rural Development: Seeking
Clarity through Specificity. **World Development**. 8 (3): 223.